

Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – A közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben

I. BEVEZETÉS

A tanulmány létrejöttét a közös gondolkodás ihlette. A közérthetőségről egy igazságügyi stratégia (egy jövőbeli nyelvstratégia részeként) kapcsán beszélgettünk Németh Gabriellával.^[1] Ezt követően szerveztem egy kerekasztalt, amelyre a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének 27. kongresszusán került sor 2019-ben A közérthetőség haszna, előnye és igénye címmel^[2], amelyen az e periodikában publikáló szerzők többsége is részt vett (Horvát P., Németh, Szoták). Mivel „A jogértelmezés alapja a jogszabály szövege, tehát a nyelvi értelmezés szükségképp alapvető”,^[3] ezért úgy gondoltuk, hogy előremutató lehet, ha jogászok és nyelvészek^[4] közösen gondolkodnak és írnak a témáról. Természetesen a két diszciplína művelőinek diskurzusai már jóval korábban datálhatók a nemzetközi szakirodalomban, hazánkban pedig a 2000-es évek elejétől indultak el említésre méltó kutatások (a Miskolci Egyetemen)^[5] és egyéb kormányzati vagy civil kezdeményezések országszerte.^[6]

[1] Vö. Németh, 2020, 9.

[2] XXVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, 2019.

[3] Sárközy, 2016.

[4] A nyelvtudományon belül a közérthetőség problémája az alkalmazott nyelvészet több területét érinti: a nyelvművelést, a szociolingvisztikát, a nyelvtechnológiát, a fordítástudományt, a korpusznyelvészetet stb.

[5] Szabó 2010, 2015. Ugyanitt indították el 2017-ben a Magyar Jogi Nyelv című interdiszciplináris, alkalmazott nyelvészeti folyóiratot, amely a jogi szaknyelv kutatását tűzte ki célul.

[6] Pár fontos példát említek:

- Az Európai Unió tájékoztató füzet, amely A pontos fogalmazás művészete címmel jelent meg.
- A 2017-ben Közérthetőség és szakszerűség a bírósági jogalkalmazásban címmel az ország valamennyi bíróságán ügyszakonként kötelező továbbképzést szerveztek a bírák számára (a továbbképzésben a szerző is részt vett előadóként a Magyar Nyelvstratégiai Intézet osztályvezetőjeként).
- A OBH Bírósági Iránytű címmel indított el kiadványsorozatát (<https://birosag.hu/birosagi-iranytu>) a közérthetőség évéhez kapcsolódóan.
- A Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) 2018-ban elindított közérthetőségi programja.
- A Helsinki Bizottságnál közérthetőbb büntető igazságszolgáltatásért dolgozva magyar nyelvre fordítottak hatósági tájékoztatókat, online tananyagot készítettek és képzéseket tartanak rendőröknek, ügyészeknek, védőknek és bíróknak (www.helsinki.hu).

E két diszciplína művelői együtt dolgoznak például az Európai Bizottságnál és az Európai Parlamentnél is, ahol nagy hangsúlyt fektetnek a tervezetek jogi és nyelvi ellenőrzésére. Az uniós jogalkotásnak ugyanis fontos alapelve, hogy bár egy jogszabálynak különböző nyelvi változatai vannak, azonban azok egy és ugyanazon nyelvi normának minősülnek.^[7]

A hivatali nyelv az átlagember számára bonyolult és befogadhatatlan. Különösen gondot okozhat e szaknyelvi regiszter írott változatának az értelmezése akkor, amikor egy hivataltól érkezett levél több oldalas jogszabályi hivatkozásából kellene kisolabizálnia a lényeges és hasznos információkat, mert azt egyébként a levél közérthetően nem tartalmazza. Elvárhatjuk-e tőle, hogy értelmezzen egy olyan szaknyelvi szöveget, amelynek regiszterét nem ismeri, és soha nem tanulta meg? Elvárhatjuk-e tőle, hogy amennyiben a megértés eleve kudarca van ítélve, betartsa a rá vonatkozó szabályokat, esetleg eleget tegyen egy felszólításnak, vagy befizesse a rá kirótt büntetést?

Vizsgáljuk meg a kérdést a jogtudomány oldaláról is. A jogi szaknyelv a társadalom életében betöltött funkciója miatt még a szaknyelvek között is speciális helyzetben van. A jog a társadalmi együttélés szabályozásában betöltött szerepéből fakadóan számos szakterületet szabályoz, s ezen szakterületek regisztereivel is érintkezik. Több szaknyelvi regiszter találkozása mondhatni tovább bonyolítja a jogi szaknyelvet.

A jogalkotás folyamatát vizsgálva azzal szembesülünk, hogy az évről évre növekvő jogszabályoknak (idetartoznak törvények, törvényerejű rendeletek, kormányrendeletek, miniszteri rendeletek, önkormányzati rendeletek, hatályos uniós jogi aktus) egyszerre kellene megfelelniük a minőségi jogalkotás nyelvi követelményeinek és a közérthetőség kritériumainak. Ugyanakkor teljesen természetes, hogy a diszciplína művelői egymás között és a tudományos párbeszédekben a jogi szaknyelvet használják, hiszen fontos a jogbiztonság, az egységes terminológia: a tárgyilagosság, a pontosság és az egyértelműség. Fontos társadalmi szükséglet azonban, hogy azokat a jogi szövegtípusokat közérthető nyelven tegyék közzé, amelyek az állampolgároknak, átlagembereknek szólnak.

Véleményem szerint akkor közérthető egy szöveg, ha azt az átlagember (a kérdés csak az, hogy kit nevezünk átlagembernek?) különösebb szellemi erőfeszítés nélkül képes értelmezni, mert követhető a szerkezete, logikája, a szöveg egyértelmű és világos, s abban a szaknyelvi terminusokat a lehető legegyszerűbben magyarázzák meg.

A közérthetőségről szociolingvistaként,^[8] a nyelvi tervezés oldaláról írok, és tárom fel azokat a dilemmákat, amelyek rámutatnak arra, hogy a közérthe-

[7] Villányi, 2016, 75. Ugyanakkor a szerző több olyan problémára is rámutat, amelynek megoldásában fontos szerepe van az interdiszciplináris megközelítésnek: pl. az uniós jogalkotás komplex és hosszantartó egyeztetések eredménye a különböző uniós országok eltérő jogalkotása miatt (összehangolási folyamat); 2. az angol nyelvű szövegeket nem angol anyanyelvűek fogalmazzák.

[8] Vö. Wardhaugh, 1995.

tőség miatt jelent problémát a magyar társadalomban. Meggyőződésem szerint a közérthetőséggel kapcsolatos nehézségek nem pusztán abból adódnak, hogy a jog szaknyelvi regiszterét az állampolgárok jelentős része nem birtokolja, és nem érti meg könnyen. Ebben a hosszú és összetett folyamatban fontos szerepe van a tudatos nyelvi tervezésnek, a stratégiai gondolkodásnak és az ehhez kapcsolódó, igen szerteágazó intézkedéseknek és cselekvési tervnek, amelyek meghozatala és összehangolása egyértelműen állami feladat.

II. A HIVATALI ÉLET SZAKNYELVE

A hivatali élet szaknyelve és terminológiája széles spektrumot ölel át. Ide tartozik például a jogi szaknyelv, amely kapcsán már többen rámutattak arra,^[9] milyen fontos, hogy a törvény szövege világos, közérthető és könnyen értelmezhető legyen. Ehelyett az ügyfelekkel való kommunikáció során a hivatalok írásbeliségét inkább a nyakatekert és túlbonyolított megfogalmazás jellemzi, amelynek nem feltétlenül célja a közérthetőség vagy az ügyfélközpontúság. A közérthetőség tulajdonképpen azt jelenti, hogy a szöveg nyelvezete, felépítése olyan, hogy az állampolgár első olvasásra megérti a szöveget, és képes az információt felhasználni és úgy alkalmazni, hogy abból semmilyen hátránya ne származzon, tehát az ügyintézési folyamat sikeres legyen. Egy állampolgár azonban sokféle tudással és végzettséggel rendelkezik.

A jelenlegi jogi szaknyelvet különféle műfajok jellemzik: jogszabályok, bírósági határozatok, perirat, különféle szerződések, tanúkihallgatások jegyzőkönyvei stb. A jogászok hivatásuk során – szakosodásuknak megfelelően – csak bizonyos műfajokkal, szövegtípusokkal kerülnek közelebbi kapcsolatba, amelyet feltételezhetően automatikusan begyakorolnak, és ezek alkalmazása a mindennapok rutinjává válik. Ezek a szövegtípusok eltérő sajátosságokkal bírnak szintaktikai, lexikai és grammatikai szinten is, ugyanakkor stilisztikai szempontból is igazán különfélék. Mégis, a jogi szövegek korpusznyelvészeti elemzése^[10] megerősítette, hogy a jogi szaknyelv bonyolultabb a köznyelvnél (hosszú, többszörösen összetett mondatok); nominális szerkezetekben bővelkedik (főnevesít, mellőzi az igéket); személytelenség jellemzi (terpeszkedő kifejezések, pl.: eldöntésre kerül); szükségszerűen redundáns (a pontosság, a félreérthetlenség és a jogszabály szerkesztési előírások miatt). Ugyanakkor, mint minden szaknyelvnek, a joginak is meg kell küzdenie azzal a problémával, hogy egyszerre szól a szakma művelőjéhez (a jogszabályok és a jogtudomány szintjén) és a joghoz nem értő laikusokhoz (ide sorolok minden nem jogi végzettségű személyt), akik az eljárásokban és a hivatali ügyintézésben találkoznak a jogi szaknyelvvvel, s egyben az ország állampolgárainak több, mint 90%-át teszik ki.

[9] Vö. Pátkay, 2017; Strandvik, 2016; Vinnai, 2011 stb.

[10] Vö. Kurtán, 2003.

A laikusok egy bírósági tárgyalás során például többszörösen hátrányba kerülhetnek: 1. társadalmi helyzetük miatt; 2. nyelvváltozatuk miatt, ami eltér a köznyelvtől; 3. a jogi szaknyelvi regiszter ismeretének hiánya miatt.

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a jogi nyelv közérthetővé tétele olyan összetett állami feladat, amelyre olyan erre kiképzett személyek alkalmasak, akik ismerik a jogszabályokat és a jog intézményrendszerét, ugyanakkor a jog által szabályozott területeket, azok nyelvhasználatát és a nyelv használóinak igényét is.

III. EURÓPAI KITEKINTÉS: A SVÉD MODELL

A közérthetőség, vagy más néven az akadálymentes kommunikáció iránti igény egyre gyakrabban jelenik meg a 20–21. századi társadalmakban világszerte. A *plain language movement* elnevezéssel az Egyesült Államokból indult el és vált mozgalommá, a nyelvi tervezés részévé több országban.^[11] A közérthetőségre való törekvés több nemzetközi jogforrásban is tetten érhető: Bírák Magna Chartája,^[12] a Vilniusi Nyilatkozat^[13] vagy az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1615-ös számú (2003) ajánlása, amelyben felkérte a Miniszteri Bizottságot a jó közigazgatás egységes, átfogó és konszolidált mintaszabályzatának megalkotására.^[14] A Jó közigazgatás címet viselő ajánlást és az ehhez tartozó A jó közigazgatás kódexe című függelékét a Miniszteri Bizottság 2007. június 20-án fogadta el.^[15] A két dokumentumban megfogalmazták azokat a minimumkövetelményeket, amelyekkel a tagállamok jogrendszerének összhangban kell lennie. Az Ajánlásban megfogalmazott legfontosabb követelmények között szerepelnek a közérthetőség vonatkozásában többek között az alábbiak: (1) a jó közigazgatást olyan minőségi jogalkotásnak kell biztosítani, amely célravezető, egységes, könnyen érthető és alkalmazható; (2) a jó közigazgatás az alkalmas, a hatóságok számára rendelkezésre álló emberi erőforrásoktól és a közhiatalnokok megfelelő képzésétől függ.^[16]

[11] Szoták – Tamás, 2020, 48.

[12] „A bírósági iratokat és a bírósági határozatokat érthető, egyszerű és világos nyelvezettel kell megfogalmazni.” (Strasbourg, 2010. Alapelvek 16. pont).

[13] „Az igazságszolgáltatásnak meg kell tennie a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy erősödjön a bíróságokba vetett közbizalom. (...) Az ítéletek és más bírósági határozatok világos és érthető nyelvezettel történő megfogalmazása mind elengedhetetlen e cél elérése érdekében.” (ENCJ 2011. „Vilniusi Nyilatkozat” 7. pont).

[14] Vö. Pátkay, 2017.

[15] CM/Rec(2007)7.

[16] Szegedi, 2011.

Ennek következtében – de van olyan állam, ahol már sokkal korábban (pl. Egyesült Királyság, Svédország) – nemzetközi szinten is elindult az egyszerűsítés folyamata, s erre a különböző országok különböző kifejezéseket használnak.^[17]

A világban számos jó gyakorlata van a közérthetőségi mozgalmaknak. Ezek egyik legismertebb példája az 1950-es óta működő, leginkább az USA-ban és Angliában ismert *Plain Language Movement*, azaz Közérthetően angolul mozgalom. Az alulról jövő kezdeményezés célja, hogy a hivatali ügyintézésben (pl. törvényhozás, bírósági eljárások) javítsa a kommunikáció hatékonyságát.^[18] Most azt a svéd modellt szeretném bemutatni, amely felülről jövő kezdeményezésként ismert és működőképes. Svédországban évtizedekkel ezelőtt, az 1960-as években kezdték el a közigazgatás reformját, mert a politikusok fontosnak tartották annak gyakorlati érvényesítését, hogy az állampolgároknak joga van a közigazgatási iratok megértéséhez. A reformot felmérések és kutatómunka előzte meg, melynek eredményeképpen megalakult a Svédországi Nyelvi Tanács (*Language Council of Sweden*),^[19] majd a világon egyedülálló módon 1978-ben új, öt féléves egyetemi szakot indítottak el a Stockholmi Egyetemen Svéd Nyelvi Tanácsadói Program (*Swedish Language Consultancy Programme*)^[20] néven. A szak hallgatói a következő tantárgyakat tanulják: nyelvtan, szövegelemzés, mondattan, szociolingvisztika, közlésmódszertan, retorika, nyelvtörténet, nyelvtechnológia, ügyvezetői ismeretek, nyelvpolitika és nyelvi tervezés (külső gyakorlat). A végzősök olyan nyelvi ellenőrzésben és nyelvi tanácsadásban, lektorálásban és a pontos nyelvhasználat oktatásában jártas szakemberek, akik a munkaerőpiacon keresettek, megbecsültségnak örvendenek, s részei a hatékonyan működő és praktikusán működtetett svéd közigazgatásnak. Ezen túl a svédek évente kiosztják a Pontos fogalmazás díját, valamint a Pontos nyelvhasználat kristályát, amely az állam és egyben a reform presztízsét is emeli.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Kutatásmódszertani és Mérésügyi Irodája által kiadott Jó állam jelentés (2019)^[21] egyik hatásterülete a biztonság és bizalom a kormányzatban. A jelentés szerint a jogrendszer szubjektív megítélését befolyásolja számos objektív tényező, s ezek között szerepel az igazságszolgáltatás döntéseinek közérthetősége és a jogrendszer működésével összefüggő médiakommunikáció.^[22] A svéd ajánlásoknak szintén egyik fontos gondolata: „A bizalom az egyik olyan tényező, melynek hatására az emberek hajlandók lesznek együttműködni a hatóságokkal és tiszteletben tartani döntéseiket, bármire

[17] Svédország: pontos nyelvhasználat (clear language); Egyesült Királyság: közérthető nyelvhasználat (plain language); Portugália, Mexikó: pontos fogalmazás (clear writing); Franciaország: a közigazgatási nyelvhasználat egyszerűsítése (simplification of the administrative language); Spanyolország: a jogi nyelv modernizációja (modernisation of the legal language); vö. Strandvik, 2016, 62.

[18] Szoták – Tamás, 2020, 48.

[19] Isof.se: Language Council of Sweden.

[20] Su.se: What is the Swedish Language Consultant?

[21] Nemzeti Közszolgálati Egyetem: Jó Állam Jelentés, 2019.

[22] Nemzeti Közszolgálati Egyetem: Jó Állam Jelentés, 2019, 10–11.

vonatkoznak is azok: adófizetésre, a sebességkorlát betartására, avagy bírósági tanúskodásra. Ha az emberek elveszítik bizalmukat, akkor az egyének és az intézmények közti interakció bonyolultabb lesz. Ha az emberek elvesztik a bíróságba vetett hitüket, akkor bajossá válik a jogi rendszer működtetése, valamint a törvényi előírások betartatása.”^[23]

IV. A MAGYAR TÁRSADALOM RÉTEGZETTSÉGE, ISKOLÁZOTTSÁGI MUTATÓI

A bevezetésben feltett kérdés – kit nevezünk átlagembernek – a KSH demográfiai adatai alapján válaszolható meg. Ha a 15 évnél idősebb népesség iskolázottsági adatait vizsgáljuk, akkor egyértelműen látszik, hogy bár az iskolázottsági mutatók sokat javultak a rendszerváltás óta, a lakosság legnagyobb arányát a 8 osztályt vagy annál kevesebbet, illetve a szakmunkásképzőt végzett állampolgárok alkotják (47,4%), így a közérthetőség mércéjét elviekben ehhez a társadalmi réteghez kellene igazítani. Az egyetemet végzettek aránya 7,8%, de ennek a szegmensnek is csak egy kicsiny része ismeri a hivatali és jogi szakszókincset olyan szinten, hogy azt első olvasatra teljes mértékben értelmezni tudná. A KSH adatai szerint 2019-ban Magyarország 15-74 év közötti népességének iskolai végzettsége a következőképp alakult (összes korosztályos lélekszám: 7 419 000 millió):

8 osztály-nál kevesebb	általános iskola 8 osztálya	középfokú végzettség érettségi nélkül	érettségi		felsőfokú végzettség		összesen
			általános	szakmai	főiskola vagy BA	egyetem vagy MA	
103,0	1 443,5	1 819,3	1 043,4	1 385,6	902,7	721,6	7 419,0
1,38%	19,45%	24,5%	14,06%	18,67%	12,16%	9,7%	100%

1. táblázat: Magyarország 15-74 év közötti népességének iskolai végzettsége 2019-ben
(Forrás: KSH)

A statisztikai trendek azt mutatják, hogy 2019-ben a 8 osztályt el nem végzettek aránya 1,38% volt; a 8 osztályt, szakiskolát, szakmunkásképzőt végzettek aránya 43,95%; érettségivel a társadalom 32,73%-a, míg felsőfokú végzettséggel a lakosság 21,86%-a rendelkezett.^[24]

[23] Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag (Növeljük a bizalmat a bíróságok irányában – stratégiák és ajánlások), SOU 2008:106, Stockholm, 2008.

[24] KSH.hu: A 15-74 éves népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként, 2019.

Az adatok alapján az átlagember alatt a legkevésbé iskolázott társadalmi réteget kell tehát értenünk, mert a társadalom jelentős része ide tartozik. A közérthetőség mércéjét hozzájuk kell tehát igazítani annak érdekében, hogy megértsék az állam felől érkező kommunikáció tartalmát, s ezáltal gyakorolni tudják alapvető emberi jogukat, részt akarjanak venni a közéletben, megértsék a választások hívó szavait, megbízzanak az államban, és nem utolsó sorban elfogadják a döntéseket. A közérthetőség segíti az egyén jogérvényesítő képességét, szolgálja a társadalmi igazságosságot és az etikus magatartást, ugyanakkor hozzájárul a társadalom hatékony működéséhez.^[25]

V. A TÁRSADALMI HÁTRÁNY, A NYELVI HÁTRÁNY ÉS A KÖZÉRTHETŐSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI

A tanulás – ahogy azt a történelem folyamán láthattuk – kevesek kiváltsága volt. A társadalmi és technikai fejlődés következtében a társadalmi különbségek nem szűntek meg, csak a különbségeket befolyásoló tényezők alakultak át. A műves beszéd és az egyszerű ember nyelve közti különbségben vagy a kidolgozott és korlátozott nyelvi kódban^[26] tetten érhető a különböző társadalmi csoportok által használt eltérő nyelvváltozat. Míg az előzőt (korlátozott mértékben) mindenki elsajátíthatja, addig a kidolgozott kódhoz csak a társadalom egy bizonyos rétege fér hozzá, míg a mélyszegénységben élők, a szociálisan hátrányos helyzetűek kevésbé vagy egyáltalán nem. A társadalom periferiáján élő társadalmi csoportok gyerekei eleve hátrányos helyzetben találják magukat, amikor elkezdik iskolai tanulmányaikat, ahol a kidolgozott nyelvi kódot hallják a tanórákon, azaz ennek az egyenlőtlenségnek kihatása lesz az egyén életútjára, s természetesen a társadalmi érvényesülését biztosító kommunikációjára.^[27] A hátrányos helyzetű embereknel a számukra érthetetlen jogi szövegek további hátrányokhoz vezet(het)nek.^[28]

A hivatalok működése és az ehhez kapcsolódó szabályok, törvények ugyanakkor azért jöttek létre, hogy a társadalom hatékony működését szolgálják, és megteremtsek az állampolgárok gördülékeny ügyintézésének törvényes körülményeit.

Számosságukban meghatározó társadalmi réteget alkotnak – ahogy már fentebb is láttuk – az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező állampolgárok, akiknek többsége mélyszegénységben él, s akik számára ami „hivatalos helyről

[25] Vö. Tóth, 2017, 16.

[26] Bernstein, 1971a, 169; 1971b.

[27] Bernstein, 1975.

[28] Jogot végzett ismerősöm több éven keresztül heti egy délelőttön az egyik pesti piacon jogi segítséget nyújtott rászoruló embereknek, ingyen. A pro bono jogi segítségnyújtás az ügyvédi kamarába tömörült, felelősségbiztosítással rendelkező jogásztársadalomban egyébként elfogadott, ugyanakkor az ingyenes jogi tanácsadás felelősségi kérdéseit ehelyütt nincs mód elemezni.

jött, az szentírás”. A kevésbé képzett családok gyermekei esetében hátráltató tényezőként jelen vannak még a szociolektusok, míg a beszélt köznyelvi regiszter ismerete általában hiányos (ld. fentebb Bernstein). Mivel az oktatási rendszer a nyelvközösség tanultabb tagjainak értékrendszerét, nyelvi szokásait és normáit részesíti előnyben, így az alacsony iskolázottságú vagy a tartósan munkanélküli emberek gyermekei többszörösen hátrányos helyzetből indulnak, amelyek egyike csak a nyelvi hátrány.^[29]

Mivel ez a réteg a legtöbb esetben nem tudja értelmezni a különböző hivataloktól kapott leveleket, azaz nem tudja kötelességeit sem – nemhogy jogait –, ezért ez a társadalmi csoport kiszolgáltatott a hivatalnak, s számos esetben kerül hátrányos helyzetbe. (Nem mindegy, hogy például egy szabálysértés miatt közmunkát kér vagy leüli azt, vagy a közüzemi számlák nemfizetése miatt kilakoltásra kerül sor, mert nem tud a részletfizetésről.)

Az átlagpolgároktól nem várhatjuk el, hogy hirtelen képzetebbek legyenek a jogalkalmazás területén. Sokkal inkább a hivatalnak kell megküzdnie saját korlátaival: a hierarchikus rendszerből fakadó nehézségek, a szervezet közérthető kommunikációja mind-mind segítheti az ügyfélbarát kiszolgálást.

VI. A KÖZÉRTHETŐSÉG SZEREPE A MAGYAR–MAGYAR KOMMUNIKÁCIÓBAN

Magyarország sajátos geopolitikai helyzetéből és történelméből fakadóan hét szomszédos országban élnek magyar közösségek, így elmondhatjuk, hogy Trianon óta a magyar nyelv egyszerre nyolc országban fejlődik. A szomszédos közösségek nyelvét különböző sajátosságok jellemzik a szétfejlődés következtében, amely többek között az anyaországtól való távolsággal (peremhelyzet), a különböző oktatási rendszerrel és a folyamatos többségi nyelvi hatással magyarázható. A nyelvi szétfejlődés és az eltérő hivatali működés egyik eredménye volt az a félreértés, amely kitűnően szemlélteti a magyar–magyar kommunikáció során fellépő zavart.

A külhonban élő nemzetársaink választójogot kaptak a magyar kormánytól.^[30] A 2014-es országgyűlési választásokon beérkezett 158 ezer határon túli szavazatból 30 ezer bizonyult érvénytelennek azért, mert a külhonban élő, magyarországi szavazati joggal rendelkező választópolgár nem, vagy nem a nyilvántartásban szereplő adatokkal megegyezően adta meg az anyja nevét.^[31] Ennek oka nagyon egyszerű: a környező országok közül nem mindegyikben

[29] Vö. Szépe, 2001, 39.

[30] 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról.

[31] Ld.: Mandiner.hu: Kvótanépszavazás: Erdély lehet a mérleg nyelve, 2016; Origo.hu: Érvénytelen levélzavazatok: sokan tévesen adták meg az anyjuk nevét, 2016.

használják az anya leánykori nevét személyazonosítóként, ezért nem tudták eldönteni, hogy az anyai név melyik formáját kellene beírni, s általában az anya jelenben használt névformáját adták meg, amely nem a Magyarországon elterjedt leánykori név volt.^[32]

	Románia	Szerbia	Horváto.	Ukrajna	Szlovákia	Magyaro.
NÉV	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Lánykori név			igen		igen	igen
Születési hely, idő	igen, csak sz. hely		igen	igen, csak sz. idő	igen	igen
Lakcím	igen	igen	igen		igen	igen
Anyja neve						igen
Egyik szülő neve		igen				
Személyi azonosító szám	igen	igen	igen		igen	
Születési szám		Szül. szám			Szül. szám	
Apja neve			igen	igen (apanev)		

2. táblázat: Személyazonosító adatok öt szomszédos országban és Magyarországon
(Forrás: saját szerkesztés)

A táblázatban összegyűjtött adatok a környező országok személyazonosítással kapcsolatos gyakorlatát szemléltetik. Az öt szomszédos ország legtöbbszörében a név, a lakcím és a személyazonosító szám az azonosítási eljárás során használt leggyakoribb adat.

[32] Szoatak, 2018.

VII. A KÖZÉRTHETŐSÉG GAZDASÁGI VONZATA

Természetesen a közérthetőségnek gazdasági haszna is van, mert ha például a hivatalok informatív, átlátható honlappal rendelkeznek (ld. Anglia),^[33] könnyen értelmezhető leveleket írnak az ügyfeleknek, akkor az abban foglaltakat többen és szívesebben végrehajtják, a szabályokat együttműködőbben betartják. Ennek a folyamatnak az eredménye az elégedett, partnerként kezelt ügyfél, aki bizalommal fordul a hivatalhoz, mert úgy érzi, hogy az az ő érdekeit szolgálja. Ezt a gondolatot igazolja a fentebb ismertetett svéd modell is: „A svédekben az a szilárd meggyőződés él, hogy a jobbiztonsághoz és a jól működő demokráciához nagy szükség van arra, hogy a közigazgatási szervek úgy kommunikáljanak az állampolgárokkal, hogy ők azt meg tudják érteni. Ez a megértés elengedhetetlen ahhoz, hogy a polgárok tudják alapvető jogukat gyakorolni, részt akarjanak venni a politikai életben, és megbízzanak a hatóságokban, elfogadják döntéseiket. Tapasztalataink szerint a közérthető kommunikációval pénzt és időt takaríthatunk meg.”^[34]

Az, hogy a hivatali szövegeket csak egy vékony szakmai réteg tudja értelmezni – s az átlagember csak segítséggel – plusz fáradtsággal jár, és pénzbe kerül. Itt alapvetően szemben áll a hivatal és az átlagember attitűdje. Mindkettőjük érdekeit az állam hivatott azonban képviselni, amelynek erkölcsi felelőssége, hogy állampolgáraival közérthetően kommunikáljon. A szakmabeliek az egyetemi képzés öt évében elsajátított jogi szaknyelvet és annak szófordulatait szeretnék használni. Így van ez minden szakma/hivatás regisztere esetében. S szakmai fórumokon legyen is elvárás ezen terminusoknak a használata. Az átlagember mentális lexikonjában azonban nincs meg ez a regiszter. A közérthetőségi mozgalomnak – de inkább cselekvési tervnek szeretném hívni – mindkét fél érdekeit számításba vevő megoldási javaslatot kell tartalmaznia, amelyben közérthetőségre mint közjóra tekintenek, éppen azért, mert az nem pusztán nyelvi, hanem gazdasági kérdés: „Ha a hatékonyságot a költségek és az eredmények egymáshoz való arányával határozzuk meg, akkor a bizalomra úgy tekinthetünk mint egy katalizátorra, amely egyszerűbbé és gördülékenyebbé teszi a döntéshozatalt, ezzel lerövidíti a hozzá szükséges időt. Így a bizalom növeli nagyjában és egészében véve a társadalom hatékonyságát, ezért az igazságszolgáltatását is.”^[35]

[33] Angliában összevonták az összes közigazgatási oldalt egy helyre, a www.gov.uk oldalra, mert az ügyfélközpontúság áll a középpontban, nem a hivatal. Minden egyes ügytípust újra gondolnak, és aszerint dolgozzák át, hogy a lehető legegyszerűbben el lehessen intézni az interneten keresztül.

[34] Strandvik, 2016, 61.

[35] Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag/Növeljünk a bizalmat a bíróságok irányában – stratégiák és ajánlások, Stockholm, 2008, 106.

VIII. MAGYARORSZÁGI KEZDEMÉNYEZÉSEK

Van olyan jogszabályi példa^[36] és stratégiai dokumentum (Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia 2014–2020, Magyary-program^[37]) Magyarországon, amelyben benne volt a közérthetőségre való törekvés, s vannak egyes intézmények/hivatalok által elindított pozitív közérthetőségi programok (a NAV 2018-ban induló közérthetőségi programja,^[38] OBH továbbképzése, amelynek része volt a közérthető, pontos fogalmazás, a rendőrségi szövívők képzése a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen). Ezek azonban olyan kezdeményezések, amelyek mögött nincs olyan egységesen kidolgozott kommunikációs stratégia és cselekvési terv a közérthetőség megvalósítására, amely áthatná a teljes közigazgatást. Nincsenek folyamatos és kidolgozott felsőoktatási képzések és továbbképzések, amelyek támogatnák a leendő vagy már dolgozó hivatalnokokat.

A hivatali nyelv egyszerűsítése olyan (nyelv)stratégiai feladat, amely kivitelezhetetlen az irányító szervek akarata nélkül. Az eredményként egy olyan szolgáltató állam víziója jelenik meg előttünk, amelyben a közbizalom javul, az emberek „örömmel” és könnyedén tudnak ügyeket intézni, s ezzel mindenki időt és pénzt takarít meg.

Az elmúlt években megindult állami reformfolyamatokban örömmel láthatjuk, hogy az állam gondot fordít az eljárások egyszerűsítésére, a díjak csökkentésére és az állami ügyfélszolgálatok fejlesztésére. Ugyanakkor nehézséget okozhat, ha nincs kitűzött hosszú távú közérthetőségi stratégiai cél, akkor a négy évenként lezajló választásoknak kitett állami működés ciklikusságában a legjobb szándék mellett is elveszhet az ügy, amely alapvető a jó állami működés szempontjából. A téma továbbra is aktuális, a magyar nyelv jövőjével szoros kapcsolatban áll, ugyanakkor a közérthetőséggel kapcsolatos feladatokat/kihívásokat és problémákat csak tudatos és hosszútávra irányuló nyelvi tervezéssel lehet megváltoztatni/megoldani. A nyelvi tervezés cselekvési tervének érintenie

[36] A már nem hatályos 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (vö. 2017. évi XC. tv.): 62/A. § (1) A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság törekszik arra, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személyekkel történő írásbeli és szóbeli kommunikáció során egyszerű és közérthető módon fogalmazzon. A jogokról való tájékoztatást és a kötelezettségekre való figyelmeztetést az érintett személy számára érthető módon, az érintett személy állapotára, személyes jellemzőire figyelemmel kell megfogalmazni. (2) A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság a szóbeli kommunikáció során meggyőződik arról, hogy az elmondottakat az érintett személy megértette-e, ennek hiányában a tájékoztatást, illetve a figyelmeztetést megmagyarázza. 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről és a 19/2010. (XII. 21.) KIM rendelet a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet módosításáról: 2. § A jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni. (a 19/2010. [XII. 21.] KIM rendelet rendelkezése, amely 2011. január 1-től hatályos).

[37] „A Magyary Program célrendszere szerint érthető szövegezésű (nem gőgös) és egyszerű szerkezetű (őszinte) jogszabályokat kell írni.” (2011: 34).

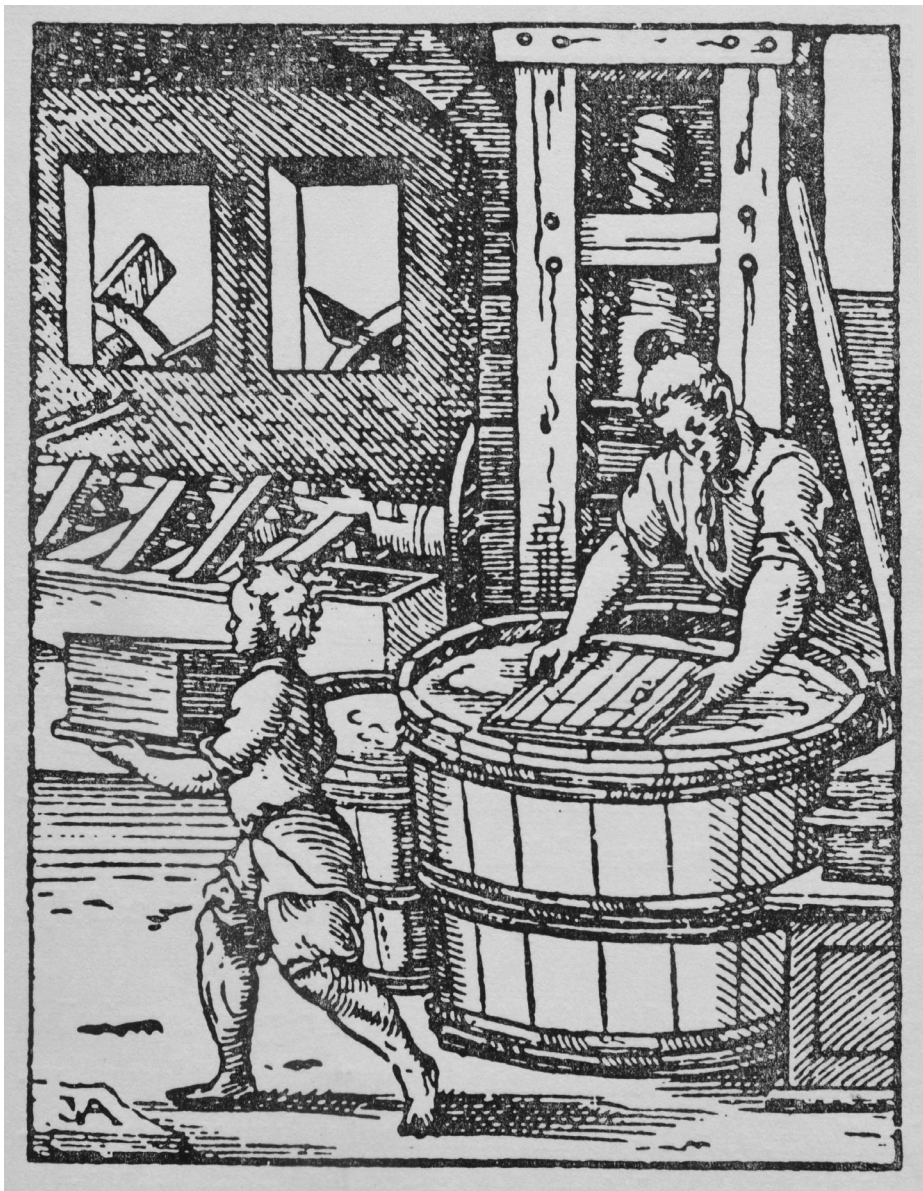
[38] Az adóhivatal az utóbbi két évben nagy hangsúlyt fektetett a közérthetőségre, hogy kitűzött terve szerint a hatósági határozatokat, tájékoztatókat minden adózó könnyen megérthesse. Ennek érdekében tízezerenél is több oldalnyi adózóknak szóló levelet, tájékoztatót, nyomtatványt, információs füzetet és kitöltési útmutatót egyszerűsítettek (ld. nav.hu: Nemzeti Adó- és Vámhivatal, 2019).

kell a képzési rendszert, hasonlóan a már eredményesen működő svéd modellhez. Hangsúlyozandó, hogy a meggyőződések, attitűdök és konvenciók megváltoztatása hosszabb folyamat, amelyben jogászoknak és nyelvészeknek együtt kell dolgozniuk.

IRODALOMJEGYZÉK

- A pontos fogalmazás művészete (2015): Luxembuorg, Európai Unió. (Elérhető: <https://op.europa.eu/de/publication-detail/-/publication/725b7eb0-d92e-11e5-8fea-01aa-75ed71a1/language-hu/format-PDF>. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- Bernstein, Basil (1971a): *Class, Codes and Controls*. London, Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Bernstein, Basil (1971b): Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. In: *Valóság*. XV/11. 45–57.
- Bernstein, Basil (1975): *Nyelvi szocializáció és oktathatóság. Társadalom és nyelv*. Gondolat, Budapest.
- Isof.se: Language Council of Sweden. (Elérhető: <http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/kontakt/sprakradet/om-sprakradet/in-english.html>. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- Kaiser Tamás (szerk.) (2019): *Jó Állam Jelentés*. Nemzeti Közszerzői Egyetem Kutatásmódszertani és Mérésügyi Iroda, Budapest. (Elérhető: https://joallamjelentes.uninke.hu/2019_pages_PDF/Jo_Allam_Jelentes_2019_Elso_Valtozat.pdf. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- KSH.hu: A 5–74 év közötti népesség száma iskolai végzettség szerint, nemenként (1998–2019). (Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf015.html. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Kurtán Zsuzsa (2003): *Szakmai nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mandiner.hu: Kvótanépszavazás: Erdély lehet a mérleg nyelve, 2016. (Elérhető: http://mandiner.hu/cikk/20160720_kvotanepszavazas_erdely_lehet_a_merleg_nyelve. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Németh Gabriella (2020): Az igazságügyi szaknyelvi közfeladatok ellátásának aktuális kihívásai. In: Szoták Szilvia (szerk.): *A hiteles fordítás mint közfeladat*. OFFI Zrt., Budapest. 7–9.
- Origo.hu: Érvénytelen levélszavazatok: sokan tévesen adták meg az anyjuk nevét, 2016. (Elérhető: <http://www.origo.hu/itthon/20160928-kvotareferendum-levelszavazat-nvi.html>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag (Növeljük a bizalmat a bíróságok irányában – stratégiák és ajánlások), SOU 2008:106, Stockholm, 2008. (Elérhető: <http://www.regeringen.se/contentassets/12726fef03ca4b61a67b5549310d5f4a/okat-fortroende-for-domstolarna---strategier-och-forslag>. Angol összefoglaló: 23–36. Letöltés ideje: 2020.10.12.).
- Pátkay Nándor (2017): A közérthető jogalkotásról – Az általános közigazgatási rendtartás nyelvezet. In: *Magyar Jogi Nyelv*. I/1. 21–27.
- Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration. (Elérhető: <https://rm.coe.int/cmrec-2007-7-of-the-cm-to-ms-on-good-administration/16809f007c>. Letöltés ideje: 2020.10.12.).

- Sárközy Tamás (2016): Civiljogi kodifikáció és a nyelv. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.): *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 108–115.
- Strandvik, Ingemar (2016): A közérthető nyelvhasználat Svédországban. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.): *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 60–73.
- Su.se: What is the Swedish Language Consultant? (Elérhető: <http://www.su.se/svefler/english/education/courses-and-programmes/the-swedish-language-consultancy-programme>. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- Szabó Miklós (szerk.) (2010): *Nyelvben a jog*. Bíbor, Miskolc.
- Szabó Miklós (szerk.) (2015): *A jog nyelvi dimenziója*. Bíbor, Miskolc.
- Szegedi László (2011): Az Európa Tanács jó közigazgatásról szóló ajánlásának magyar szövegéhez. In: *Pro Publico Bono*. 2011/1. sz. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- Szépe György (2001): *Nyelvpolitikai elvek a 21. század számára. Iskolakultúra*. (Elérhető: http://real.mtak.hu/61076/1/EPA00011_iskolakultura_2001_05_038-046.pdf. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- Szilágyi N. Sándor (2008): A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 105–118.
- Szoták Szilvia – Tamás Dóra (2020): A hiteles fordítás közérthetősége. In: Szoták Szilvia (szerk.): *A hiteles fordítás mint közfeladat*. OFFI Zrt., Budapest. 46–67.
- Szoták Szilvia – Bölcskei Andrea – Kuna Ágnes (2018): Szaknyelvi kommunikáció, terminológia: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai. Szoták Szilvia: A hivatali nyelvről szociolingvisztikai megközelítésben – közérthető nyelvhasználat. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.): *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Tinta Könyvkiadó–MANYE–MANYSI, Budapest. 141–153.
- Tóth Judit (2017): Az akadálymentes jogalkalmazói kommunikációról. In: *Magyar Jogi Nyelv*. I. (2): 14–19. (Elérhető: <https://joginyelv.hu/az-akadalymentes-jogalkalmazoi-kommunikaciorol/>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Villányi József (2016): Egy helyes, két fordított. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.): *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 73–90.
- Vinnai Edina (2011): *Nyelvhasználat a jogi eljárásban (PhD értekezés)*. ME ÁJK, Miskolc. (Elérhető: http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_12225_section_4264.pdf. Letöltés ideje: 2020.10.12.).
- Wardhaugh, Ronald (1995): Bernstein és a „kódok”. In: *Szociolingvisztika*. Osiris-Századvég, Budapest.

Papírkészítés - Jost Amman fametszet